

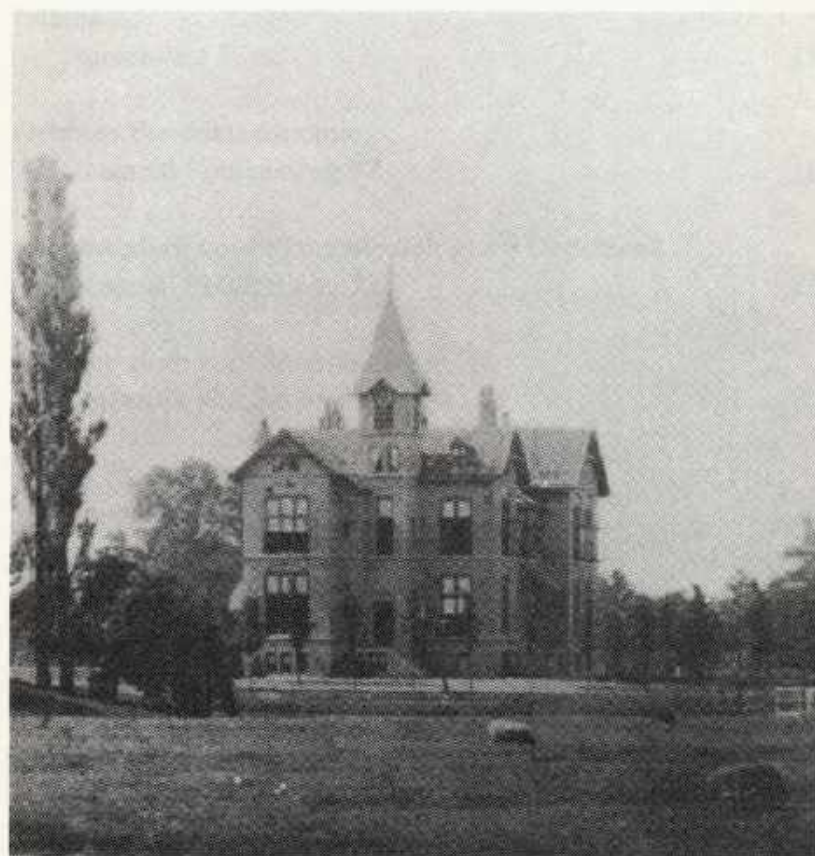
Monumenten in Wageningen

C.D. Gast en M.E. de Ruiter

IN MODERNE(N) STIJL OPGETROKKEN

een greep uit meer dan 100 jaar bouwen
voor het rijkslandbouwonderwijs in Wageningen

*Foto titelblad:
het Internaat van de Rijkslandbouwschool, 1883*

Gemeentearchief Wageningen
september 1993

INHOUD

Inleiding	5
Tuinmanswoning met schuur, Spijk 13	11
Internaat, Duivendaal 1	15
Gebouw Plantentaxonomie, Generaal Foulkesweg 37	19
Laboratorium voor Plantenfysiologisch Onderzoek, Generaal Foulkesweg 72	25
Laboratorium voor Microbiologie, Hesselink van Suchtelenweg 4	29
Aula, Generaal Foulkesweg 1a	33
Laboratorium voor Landmeetkunde, Hesselink van Suchtelenweg 6	39
Jan-Kopshuis, Generaal Foulkesweg 19	45
Tropische plantenkas, Generaal Foulkesweg 37	49
Bestuurscentrum Landbouwuniversiteit	55

INLEIDING

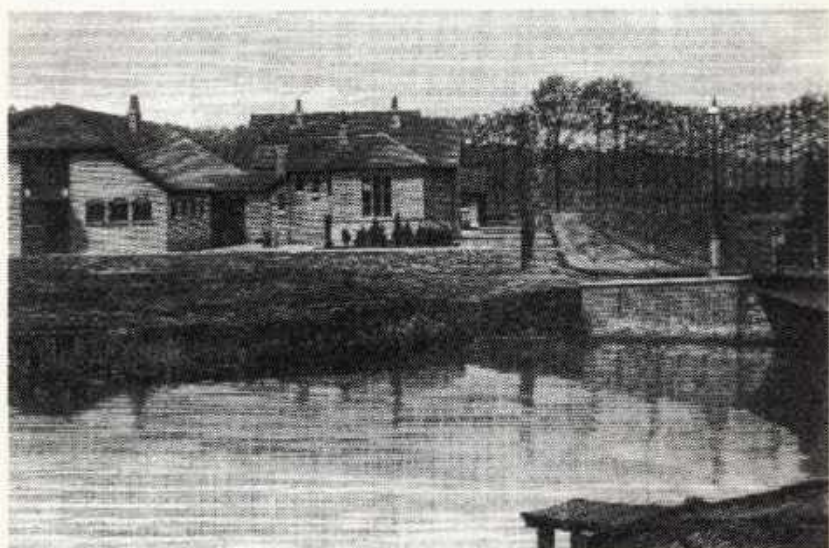
In 1873 richtte de gemeente Wageningen met steun van het Rijk een aan de gemeentelijke H.B.S. verbonden landbouwschool op. Het was eigenlijk een tweejarige cursus voortgezet landbouwonderwijs in vervolg op twee jaar onderwijs aan deze H.B.S. In 1876 werd deze gecombineerde school omgevormd tot een rijkslandbouwschool met als plaats van vestiging een groot, uit vier woningen bestaand 18e eeuws gebouw, genaamd "het Bassecour", staande aan de Heerenstraat. Hiermee begon het Rijkslandbouwonderwijs in Wageningen aan zijn lange ontwikkeling van Rijkslandbouwschool tot Landbouwuniversiteit.

Die ontwikkeling ging gepaard met de oprichting van een grote verscheidenheid aan gebouwen voor onderzoek, onderwijs en administratie. Daarnaast werd ook nog een aantal panden opgekocht en verbouwd. Het aantal gebouwen dat de Rijkslandbouwschool en haar opvolgers in hun bijna 120-jarige geschiedenis in gebruik heeft gehad of nog heeft is haast ontelbaar. De samenstellers van dit boekje hebben hun beschrijving dan ook moeten beperken tot een greep van tien uit de veelheid van gebouwen. Het betreft hier uitsluitend panden, die voor de Landbouwuniversiteit en haar voorgangers zijn opgericht; gebouwen die bij de ingebruikneming reeds bestonden zijn buiten beschouwing gelaten. Naast erkende monumenten zijn ook enkele recente, doch markante panden beschreven.

In een publicatie als deze kan natuurlijk niet worden voorbijgegaan aan de betekenis van deze in *Wageningen* staande bouwwerken voor de geschiedenis van de stad. Daarbij komen vragen aan de orde die betrekking hebben op het aanzien van de gemeente: tot welke reacties van particulieren of van lokale autoriteiten heeft het bouwen van de Rijkslandbouwschool en haar opvolgers aanleiding gegeven, en in nauw verband daarmee: welke consequenties heeft dit gehad voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van Wageningen?

De bouwactiviteiten van de Rijkslandbouwschool werden in de beginperiode door de plaatselijke overheid zeer positief beoordeeld. Het gemeentebestuur toonde zich uiterst behulpzaam ten opzichte van de jonge Rijkslandbouwschool bij het scheppen

van voldoende accommodatie voor onderwijs en onderzoek. De gemeentelijke "bouwpolitie" (bouwtoezicht) van Wageningen strekte zich in de 19e eeuw niet uit over bouwplannen van het Rijk. In het gemeentearchief is tot nu toe geen aanvraag voor de bouw van een der panden van de Rijkslandbouwschool aangetroffen. Dat het Rijk zijn eigen gang ging deed de gemeente kennelijk niet, eerder nog gaf ze een financiële bedrage of was ze behulpzaam met het verwerven van grond. Negatieve geluiden over de architectuur of de situering van rijksgebouwen kwamen aanvankelijk slechts van particuliere zijde. De gemeente behandelde de aanvankelijk wat moeizaam groeiende Rijkslandbouwschool voorlopig nog als een kasplantje dat bescherming nodig had.

Afb. 1.
Duivendaal, het eerste "uitbreidingsplan" van de Rijkslandbouwschool, hier nog zonder het Internaat. 1881.

Na 1918, het jaar waarin de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Bosbouwschool tot hogeschool werd verheven, groeide een andere, lossere verhouding tussen beide instellingen. Onafhankelijk van elkaar ontwikkelden zij ieder hun eigen ruimtelijke-ordeningsplannen: de Landbouwhogeschool ontwierp een plan om te komen tot een concentratie van gebouwen, met inbegrip van een nieuw hoofdgebouw, op de Wageningse Berg; de gemeente stelde een op de Woningwet 1901 gebaseerd, diverse malen herzien uitbreidingsplan voor het hele gemeentelijke territorium vast. Het L.H.-plan strookte op onderdelen niet geheel

met de in 1928 vastgestelde versie van het gemeentelijk uitbreidingsplan. Zo wilde de gemeente op de Wageningse Berg, waar de Landbouwhogeschool laboratoria en zelfs een nieuw hoofdgebouw had gepland en voor een deel reeds gebouwd, slechts ruim opgezette villabouw toestaan om zo het fraaie landschappelijke karakter van dit gebied zoveel mogelijk te behouden. Hoewel het plan weliswaar maar zeer ten dele kon worden uitgevoerd, handhaafde de Landbouwhogeschool haar claims op dit gebied. Hier lag de kiem van een conflict, dat in de jaren veertig, bij de bepaling van de locatie van het Laboratorium voor Landmeetkunde, de proporties van een flinke aanvaring zou aannemen.

Ook op het gebied van het bouw- en woningtoezicht ontstonden andere verhoudingen. Bouwplannen van het Rijk doorliepen sinds de inwerkingtreding van de Woningwet 1901 de normale procedures, die voor alle bouwaanvragen golden. Bovendien begon in 1919 de ontwikkeling van het welstandstoezicht, waaraan ook de bouwplannen van het Rijk onderworpen zouden worden. In dat jaar riep de gemeenteraad namelijk een welstands- of schoonheidscommissie, destijds Commissie voor Stadsschoon genoemd, in het leven. Dit orgaan, bestaande uit plaatselijke deskundigen, waaronder één bouwkundig ingenieur, kreeg tot taak burgemeester en wethouders te adviseren over de vraag of het uiterlijk van een te bouwen pand noch op zichzelf, noch in verband met zijn omgeving uit esthetisch oogpunt aanstoot zou kunnen geven. Het raadsbesluit was het gevolg van een initiatiefvoorstel van het lid G.B. Peppelman van Kampen, scheikundige aan het Rijksproefstation voor Veevoederonderzoek, waarin deze vroeg om, in navolging van o.m. de gemeente Renkum, een welstandsartikel in de gemeentelijke bouwverordening op te nemen. In de toelichting op zijn voorstel uitte hij zijn grote ergernis over "de vloedgolf van smakeeloosheid welke zich over het geheele land verbreidde (...)" en hij vroeg zich dan ook "met verbazing en ontzetting [af] hoe het mogelijk was dat gedurende zoovele jaren in het land van Jacob Maris de van vorm en kleur vloekende misbaksels, die thans allerwege stad en land ontsieren, als paddestoelen uit den grond konden verrijzen". Zonder concrete gevallen te noemen stelde hij vervolgens vast dat "ook het aanzien van Wageningen tengevolge van die algemeene miskennis van de waarde van goede architectuur ten zeerste [is] geschaad". In 1924 ver-

dween de eerste Wageningse welstandscommissie weer van het toneel. De gemeente droeg de taak van de commissie vervolgens in 1927 over aan de Geldersche Schoonheidscommissie, een onafhankelijk adviescollege van deskundigen ingesteld door het "Geldersch Genootschap tot bevordering en instandhouding van de schoonheid van stad en land". De reden van de geruisloze verdwijning van de eerste commissie is vermoedelijk te vinden in de behoefte van de gemeente aan adviezen van een onpartijdiger en deskundiger college.

Wageningen was indertijd tamelijk vooruitstrevend met haar welstandscommissie. De Woningwet van 1901 bevatte geen enkele bepaling die de gemeente voorschreef iets te doen op het gebied van de bewaking van uiterlijk schoon van gebouwen en het was voor sommigen zelfs de vraag of welstandstoezicht wel toegestaan was. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog was het welstandstoezicht echter al een wijdverbreid verschijnsel. Als gevolg van de invoering van een nieuwe Woningwet per 1 januari 1965, waarin het welstandstoezicht verplicht voorgeschreven werd, besloot de gemeenteraad in 1967 (opnieuw) een plaatselijke schoonheids- of welstandscommissie in het leven te roepen.

In de meeste gevallen luidden de adviezen van de achtereenvolgende commissies over bouwaanvragen voor gebouwen voor de Landbouwhogeschool zonder verder commentaar positief. In een aantal gevallen werd - althans vóór 1968 - in het geheel geen advies gevraagd. Soms kon het oordeel van de commissie een architect echter tot wijziging van zijn ontwerp brengen.

Door de krachtige naoorlogse groei van de Landbouwhogeschool verrees in korte tijd een groot aantal laboratoria en andere gebouwen in Wageningen. Daar kwam nog een grote aanwas van gebouwen van onafhankelijke agrarisch-wetenschappelijke onderzoeksinstituten bij. De consequenties voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van Wageningen waren aanzienlijk. Aan de noordzijde van de Generaal Foulkesweg ontstond in de jaren vijftig, als voortzetting op het vooroorlogse plan van concentratie van L.H.-gebouwen op de Wageningse Berg, een nieuwe concentratie van laboratoria en onderwijsgebouwen, het zgn. plan De Dreijen. Hier en elders langs de Generaal Foulkesweg werd de reeds bestaande concentratie van gebouwen verder verdicht. De op de Wageningse Berg gesitu-

eerde gebouwen herbergen afdelingen en vakgroepen die geen of weinig proefvelden nodig hebben. Laboratoria die wel behoefte hebben aan veel ruimte en aan een meer geschikte grondsoort verrezen aan de westzijde van de stad. Gebouwen voor bestuur en administratie bleven in of dichtbij het stadscentrum.

De dreigende ruimtenood leidde, in combinatie met de ambities van Rijk en gemeente om van Wageningen een groot landbouwwetenschappelijk centrum te maken, in de jaren vijftig tot de ontwikkeling van het zgn. Uiterwaardenplan, een project van grootschalige woningbouw in de uiterwaarden. Dit plan, dat uiteindelijk in 1976 door de Kroon werd vernietigd, heeft jarenlang de structuur van de ruimtelijke ordening van Wageningen bepaald en doet dit tot op zekere hoogte nog.

Al de plannenmakerij van de Landbouwhogeschool vereiste nauw overleg met de gemeente. De band van de Landbouwhogeschool met de gemeente in de persoon van de burgemeester, die qualitate qua lid was van het college van curatoren, was natuurlijk niet voldoende. Sinds de jaren vijftig vond dan ook veelvuldig overleg op bestuurlijk en ambtelijk niveau over de kwesties van ruimtelijke planning plaats. Dat heeft o.m. geleid tot een goede samenwerking tussen beide instellingen bij de realisatie van het L.H.-complex op "De Dreijen".

De Landbouwhogeschool heeft na 1945 haar ideeën over de planning van nieuwe accommodaties en de daaruit voortvloeiende behoefte aan ruimte omschreven in diverse rapporten.

In het rapport "Landbouwhogeschool in Wageningen" van maart 1977 wordt als één van de doelstellingen geformuleerd de vorming van zgn. vakgroepclusters. Hierbij zouden vakgroepen, die zich op hetzelfde terrein van wetenschap begeven bij elkaar in één gebouw of gebouwencomplex worden gehuisvest. Een voorbeeld hiervan is de vorming van de vakgroepencluster Landgebruik in het complex De Nieuwlanden. De vakgroepclustering heeft aanleiding gegeven tot veel nieuw- en verbouw.

Een andere voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van Wageningen belangrijke doelstelling in dit rapport is de nagestreefde verwevenheid in de situering van de L.H.-activiteiten met die van stedelijke functies. In het kader van deze doelstelling heeft de Landbouwuniversiteit gekozen voor het dichtbij het stadshart gelegen terrein Duivendaal als locatie voor het nieuwe hoofdgebouw.

Hoewel de gemeente haar eigen behoeften op het gebied van ruimtelijke ordening had, kwam het er in de praktijk op neer, dat de gemeente haar plannen afstemde op de wensen en behoeften van de Landbouwhogeschool. Wanneer de Landbouwhogeschool ergens wilde bouwen waar dit volgens een bestemmingsbepaling niet toegestaan was, verleende de gemeente doorgaans vlot haar medewerking door het bestemmingsplan aan te passen of ontheffing te geven - of aan een hogere autoriteit te vragen - van een belemmerend voorschrift.

Zoals we hebben gezien gaf de gemeente de Rijkslandbouwschool in de eerste fase van haar bestaan nagenoeg carte blanche bij verwezenlijking van haar bouwactiviteiten en verleende zij bovendien waar mogelijk nog hand- en spandiensten. Die situatie is inmiddels gewijzigd. Toch is ook nu de marge van de gemeente om haar eigen behoeften op het gebied van de kwaliteit van het bouwen en de ruimtelijke indeling van haar gebied te realiseren niet onbeperkt. De Landbouwuniversiteit blijft een factor van grote betekenis in Wageningen. Dat Wageningen er nu heel anders zou uitzien als de gemeentebestuurders van 1873 minder alert waren geweest om de landbouwschool binnen te halen en vervolgens de totstandkoming van de Rijkslandbouwschool met alle middelen te bevorderen, kan moeilijk ontkend worden. De uitspraak die Ph.J. Ketner in Eigen Haard van 13 oktober 1896 deed over de veranderingen die Wageningen sinds de vestiging van het landbouwonderwijs ondergaan had zou - met enige overdrijving wellicht - ook op onze tijd van toepassing verklaard kunnen worden: "Welke vruchten Wageningen thans plukt van de energie en het doorzicht harer bestuurders (...) kan men voor oogen zien, wanneer men het bloeiende stedeke nu doorwandelt, (...) in de laatste jaren heerscht er een bedrijvigheid en levendigheid, die scherp afsteken bij de drukkende stilte, welke in gemeenten van ongeveer gelijken omvang in de nabijheid gewoonlijk wordt gevonden".

TUINMANSWONING MET SCHUUR

(Spijk 13)

In 1876 besloot de gemeenteraad om een groot 18e eeuws gebouw aan de Heerenstraat, "het Bassecour" genaamd, aan te kopen en aan het Rijk in gebruik af te staan ten behoeve van de vestiging van een Rijkslandbouwschool. Het bijbehorend terrein aan de achterzijde van de school werd ingericht tot botanische tuin met ooft- en boomkwekerij. Aan de overzijde van de stadsgracht lag, aan het Spijk, een eveneens tot de koop behorend terrein dat tezelfdertijd tot proefveld werd omgevormd. Dit proefveld kon men met een pontje over de gracht bereiken. Later kwam hier een bruggetje, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog werd vernield en vervangen werd door een nieuwe brug. De proeven die op het proefveld aan het Spijk werden genomen met het kweken van tarwe waren van grote betekenis voor de plantenveredeling. Rond de eeuwwisseling bracht de leraar L. Broekema hier de Duivendaal-, de Spijk- en de beroemde Wilhelminatarwe tot stand. Deze nieuwe tarwerassen hebben de Nederlandse landbouw grote voordelen opgeleverd; ze werden ook in het buitenland veel verbouwd.

Afb. 2.
Ontwerptekening voor een tuinmanswoning met schuur
(nu Spijk 13), 1880.

Op het proefveld aan het Spijk kwam in 1880 een tuinmanswoning met schuur gereed, ontworpen - als arbeiderswoning met dorsvloer - door Jacobus van Lokhorst, evenals een tweetal gebouwen op het terrein Duivendaal. Met het internaat op Duivendaal vormden deze gebouwen de uitwerking van zijn eerste opdracht voor de Rijkslandbouwschool als "Rijksbouw-

kundige voor de Gebouwen van Onderwijs enz." bij de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Aan het hoofd van deze in 1875 opgerichte afdeling stond Jhr. mr. Victor E.L. de Stuers, de bekende kunstkenner en ijveraar voor monumentenbescherming. Van Lokhorst was in 1878 benoemd na een verandering in de organisatie van het Rijksbouwen. Hij heeft in zijn ambtsperiode (1878-1906) een belangrijke verandering gebracht in de architectuur. Zijn ontwerpen - in neo-renaïssancestijl - waren gebaseerd op de nieuwe ideeën van P.J.H. Cuypers, Architect der Rijksmuseumgebouwen. Hij is verantwoordelijk voor de totstandkoming van ruim tien objecten in Wageningen.

Kenmerkend voor de gebouwen in Wageningen uit de jaren tachtig van Van Lokhorst zijn: de veruitstekende dakranden, de bogen boven de deuren en vensters die ingevuld zijn met in een patroon gemetselde bakstenen in meerdere kleuren en de horizontale banden in gele baksteen.

Aardig bij de tuinmanswoning is het steeds terugkerende klaverbladmotief aan de buitenzijde. Helaas wordt de woning wat weggedrukt door het hoge flatgebouw, waarin het Algemeen Bejaardencentrum Rustenburg is gehuisvest.

In 1929 is van de twee kleine dakvensters aan de voorzijde één breed dakvenster gemaakt, terwijl tevens aan de achterzijde een soortgelijk dakvenster werd aangebracht. Tevens verdwenen toen de bedsteden. Uit de bouwtekening van 1929 blijkt dat sinds de bouw het aangebouwde schuurtje is geworden tot keuken en de overdekte wasplaats tot kamer.

In 1950 kocht de gemeente het grootste deel van het proefveld aan het Spijk in verband met de voorgenomen (maar niet doorgegangene) plannen om daar een zwembad aan te leggen. De tuinmanswoning werd pas in 1964 overgenomen. Overigens had de gemeente reeds vanaf 1953 getracht het pand in eigendom te verkrijgen om ruimte te scheppen voor de uitvoering van stedenbouwkundige plannen in de omgeving Veerstraat, het zgn. Bergpoortplan. Volgens dit plan, waarvan de ontwikkeling niet los gezien kan worden van de voorbereidingen voor het Uiterwaardenplan, zou het Spijk onbebouwd moeten blijven, hetgeen betekende dat de bebouwing daar "gesaneerd" (lees: afgebroken) zou moeten worden. De medewerker van de Land-

bouwhogeschool die destijds het pand huurde - en het overigens nu nog bewoont - mocht daar voorlopig blijven wonen.

De vernietiging van het bestemmingsplan Uiterwaarden door de Kroon in 1976 heeft de voormalige tuinmanswoning van de slopershamer gered, zonder dat het behoud van het pand hiermee verzekerd was. Het planologisch en architectonisch adviesbureau OD205 uit Delft toonde in zijn rapport Binnenstad Inventarisatie 1976 weinig waardering voor de oude tuinmanswoning: de architectonische kwaliteit wordt "matig" en de stedenbouwkundige kwaliteit "indifferent" genoemd. Door de stijgende belangstelling voor 19e eeuwse bouwstijlen is de waardering van Spijk 13 sindsdien echter gestegen. Het pand is onlangs op de monumentenlijst geplaatst, een ontwikkeling die dit ontwerp van Van Lokhorst eindelijk recht doet.

INTERNAAT

(Duivendaal 1)

Al spoedig na de opening van de Rijkslandbouwschool in 1876 bleken de accommodaties voor onderwijs en onderzoek te klein. Reeds in 1878 werd daarom door de regering een terrein aangekocht, "Duivendaal" genaamd, "in de onmiddellijke nabijheid" van de stad gelegen. Zoals hiervoor vermeld, bestond een deel van de eerste opdracht van Van Lokhorst voor de Rijkslandbouwschool uit het ontwerpen van een aantal gebouwen voor dit nieuw aangekochte terrein. Dat waren: een gebouw voor demonstratief onderwijs annex woning, een kabinet voor landbouwwerktuigen en een internaat. Het ontwerp en de bouw van de eerste twee gebouwen verliepen zonder problemen. Ze werden in 1880 gebouwd en bestaan nu nog, op de stallen van het gebouw voor demonstratief onderwijs na. Het internaat kwam echter niet zonder problemen tot stand.

Op voorstel van de regering was in 1878 in beginsel tot de bouw van een internaat besloten en waren gelden op de begroting van 1879 toegestaan. Op 11 februari 1879 schreef de inspecteur van het middelbaar onderwijs, M. Salverda, aan de directeur van de Rijkslandbouwschool, dat hij de eisen in het ontwerp rijkelijk ver vond gaan. "Is dit niet wat meer dan het noodige? Zie toch s.v.p. eens, of niet vereenvoudiging mogelijk is. (...) Uw denkbeeld veertig jongelui op te neemen in 't internaat lacht mij niet toe. (...) Eigenlijk is heel 't internaat een noodzakelijk kwaad." Het ontwerp van 3 mei 1879 met een kostenraming van f 62.500,- vond de minister van Binnenlandse Zaken, J. Six, aan wie het werd toegezonden veel te duur; het ontwerp en de begroting moesten worden bijgesteld. Ook stuurde directeur Jongkindt Coninck in februari 1880 de minister een alternatief ontwerp van de Wageningse stadsarchitect met een raming van f 35.000,-. De tekening toont een gebouw in neoclassicistische bouwstijl met pilasters aan weerszijden van de ramen, een fronton boven de hoofdingang en kroonlijsten. Die stijl was vooral kenmerkend voor de Nederlandse architectuur van de eerste helft van de 19e eeuw; in de tweede helft werd die vormentaal verdrongen door Victor de Stuers en Cuypers. De kritiek van De Stuers in zijn brief aan de minister luidde aldus:

"Over de aethetica zal ik kort zijn. Al het voorgaande betrof

eenvoudig de constructie en de doelmatigheid en de duurzaamheid van het gebouw. (...) Doch de opmerking dient mij van het hart te gaan dat het dwaas is voor een pensionaat van landbouwalumni een gebouw te ontwerpen in een stijl waarvan de motieven aan Griekse tempels ontleend zijn. (...) De belachelijke gevel van dit internaat is voor mij voldoende om den ontvanger te klasseeren onder die timmerlieden, waaraan vroegere regeeringen tot schade der schatkist en tot schande van het land reeds te lang ons achterlijk bouwwezen hebben toevertrouwd”.

Op 9 september 1881 vond uiteindelijk de aanbesteding plaats. Aannemer J. van Groenendael uit Loosduinen bleek de laagste inschrijver voor f 44.375,- te zijn. Eind 1882 werd het internaat geopend. De gemeente legde een ijzeren brug over de gracht bij Duivendaal, waardoor de afstand van internaat tot school "van ongeveer 10 tot nog geen 3 minuten gaans" werd verkort.

De leerlingen van de Rijkslandbouwschool waren vrij in hun keuze van huisvesting. Naast het internaat vonden ze onderdak bij particulieren en bij leraren. In de prospectus van het internaat, opgenomen in het programma van onderwijs van de Rijkslandbouwschool van het leerjaar 1882/1883, wordt de volgende informatie gegeven: "Het kostgeld bedraagt f 450,- jaarlijks.(...) Ten laste van de Ouders en Voogden blijven: (...) Kosten voor muziek-, scherm- en danslessen, indien deze worden begeerd. Voor het gebruik van de piano wordt drie gulden per kwartaal berekend". Over wat het internaat zijn kostgangers te bieden had, valt het volgende te lezen: "De jongelieden (...) genieten daar eene gezonde, krachtige voeding (...) en een aangenaam huiselijk verkeer (...)". Het internaat stond onder leiding van een bestuurder, de leraar schoonschrijven K.H. Klein, die niet alleen de materiële aangelegenheden van het internaat regelde, maar die, ter geruststelling van ouders en voogden, het ook tot zijn taak rekende de zedelijke ontwikkeling van de jongelieden met zorg te behartigen: "Zij zijn gehouden zich te onderwerpen aan de regelen van het huis, zooals in elk ordelijk gezin het geval is. Op beschaafde vormen en een goeden toon wordt nauwkeurig gelet. (...) Wat de opvoeding aangaat, volgt hij [de bestuurder] het beginsel, dat de jeugdige mensch moet leeren zijn eigen opvoeder en leidsman te zijn. Daarom laat hij den jongelingen eene gepaste vrijheid

in overeenstemming met hunne ontwikkeling en hun leeftijd; hij houdt echter nauwlettend toezicht op hun doen en laten en beperkt de verleende vrijheid, waar dit onverhoopt mocht blijken noodig te zijn”.

Afb. 3.
Leerlingen van de Rijkslandbouwschool in het Internaat, omstreeks 1890.

Het gebouw Duivendaal 1 heeft slechts veertien jaar als internaat gefungeerd. Het instituut voldeed niet meer aan de verwachtingen en werd bij de grote reorganisatie van de Rijkslandbouwschool van 1896 opgeheven. Deze ingreep was bedoeld om de sterk toegenomen differentiatie in niveaus en soorten landbouwonderwijs in een betere organisatorische vorm te gieten. Tevens werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om het nijpend ruimtetekort in het Bassecour, het hoofdgebouw aan de Heerenstraat, te verminderen door de oprichting van twee nieuwe gebouwen, t.w. de Rijkstuinbouwschool en de Rijks H.B.S. Door de opheffing van het internaat kwam het pand Duivendaal 1 vrij voor de huisvesting van de nieuwe afdeling Landbouwschool. Deze opleiding sloot aan op het uitgebreid lager onderwijs. De directeur van die afdeling gebruikte een gedeelte van het gebouw als zijn woning.

Bij een nieuwe reorganisatie in 1904 werden de in 1896 gevormde afdelingen geheel verzelfstandigd. De afdeling Landbouwschool ging verder als zelfstandige school onder de verwarrende naam Rijkslandbouwschool. Van de vier in 1896 ge-

creëerde en in 1904 tot zelfstandige scholen omgevormde afdelingen bleven er na enkele jaren nog twee over: de zojuist genoemde Rijkslandbouwschool (de voormalige afdeling Landbouwschool) en de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool (de voormalige afdeling Hoogere Land- en Boschbouwschool). De (nieuwe) Rijkslandbouwschool werd in 1912 opgeheven, niet wegens gebrek aan succes, maar om organisatorische redenen. Het probleem was ontstaan doordat een aantal leraren ook na 1904 aan meer dan één school verbonden bleef. Het bleek op den duur bezwaarlijk om onderwijs te geven aan opleidingen van verschillend niveau en met een verschillend programma. De leerlingen van de in Wageningen opgeheven opleiding konden kort daarop terecht in de pas geopende Middelbare Landbouwschool te Groningen en de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer.

Van 1912 tot 1992 heeft het voormalige internaatsgebouw diverse afdelingen van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool en de Landbouwhogeschool/-universiteit gehuisvest.

In 1928 werd een klein gedeelte van het voormalige internaatsgebouw hoger opgetrokken. Bij de verbouwing in 1955 verdwenen de hoofdingang met trap in de noordwestgevel en de trap met veranda aan de zuidwestgevel. De trap naar de enig overgebleven ingang werd verlegd.

Ten behoeve van de huidige gebruiker, de Stichting Sociale Huisvesting Wageningen is het gebouw in 1992 en 1993 inwendig gerenoveerd, waarbij onder meer verlaagde plafonds werden aangebracht. Aan de buitenzijde werd het gebouw zodanig behandeld, dat het een pas gebouwd uiterlijk heeft gekregen.

Aan de toren zijn wijzerplaten gemonteerd. In het ontwerp van het internaat was op verzoek van directeur Jongkindt Coninck een klok opgenomen ter bevordering van de orde. Blijkbaar zijn de kosten daarvan te hoog geweest, want een uurwerk is er nooit gekomen. Pas bij de laatste renovatie is er alsnog een klok in de toren aangebracht.

Het pand is in 1988, tegelijk met enkele aangrenzende L.H.-gebouwen uit dezelfde periode, op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.

GEBOUW PLANTENTAXONOMIE

(Generaal Foulkesweg 37)

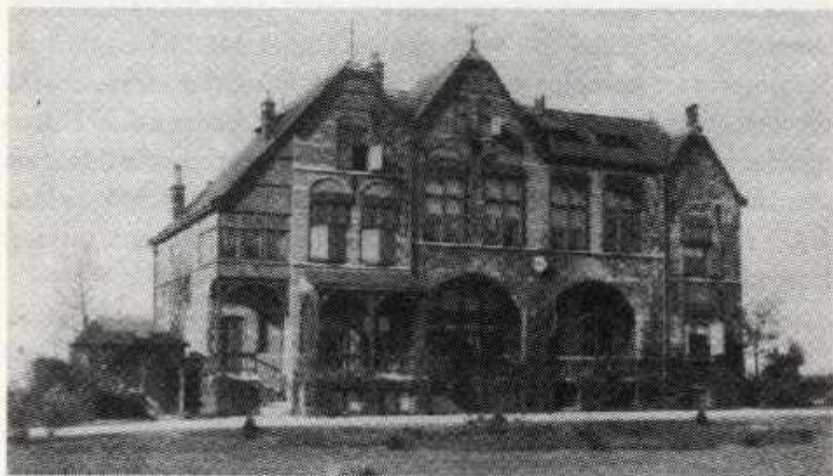
Aan de Generaal Foulkesweg in de zuidwestelijke hoek van het Arboretum "De Dreijen" staat het gebouw van de vakgroep Plantentaxonomie van de Landbouwuniversiteit. Het bestaat uit een oud gedeelte met een klok in de voorgevel en een nieuw gedeelte waarop de naam "Herbarium Vadense" (Wagenings Herbarium) prijkt.

Het oude deel, dat bij oudere Wageningers bekend staat als "de Tuinbouwschool" en bij anderen als "het Gebouw met de Klok", is in 1895 door rijksbouwmeester J. van Lokhorst als Rijkstuinbouwschool ontworpen. Het plan voor de bijbehorende schooltuinen is een ontwerp van de tuinarchitect Leonard A. Springer. Het complex werd op 3 oktober 1896 door de minister van Binnenlandse Zaken, S. van Houten, geopend. De elektrische klok, waaraan het gebouw een van zijn namen dankt, is daar al omstreeks 1900 aan de voorgevel aangebracht en sinds 1908 eigendom van de gemeente, die het uurwerk ook nu nog lopend houdt.

De Rijkstuinbouwschool had zijn ontstaan te danken aan de al eerder vermelde reorganisatie van de Rijkslandbouwschool in 1896. Bij die gelegenheid werden vier afdelingen in het leven geroepen, elk onder een eigen directeur. De Rijkstuinbouwschool, die van het begin af aan zo genoemd werd, was dus aanvankelijk in feite niet meer dan de afdeling Tuinbouw van de Rijkslandbouwschool te Wageningen. Voor deze afdeling en voor de afdeling H.B.S. zijn nieuwe gebouwen neergezet, die beide ontworpen zijn door Van Lokhorst.

Rijksbouwmeester Van Lokhorst ontwierp een gebouw in, wat in een plaatselijke VVV-gids van 1899 wordt genoemd de "zuidoostenrijkse stijl". Zo hier sprake is van een bepaalde stijl dan is het rustieke karakter, dat wel enigszins doet denken aan de toen populaire Zwitserse chaletstijl, daarvan een belangrijk kenmerk. Van Lokhorst heeft kennelijk een gebouw willen neerzetten dat qua architectuur paste in de fraaie landschappelijke omgeving van de toen nog bijna onbebouwde Wageningse Berg. Rustieke kenmerken vinden we in de veranda, de kleine hoekserre op de eerste verdieping, het houtbeschoot onder de puntgevels en boven de hoekserre en in de grote rondbogen

met de galerij op de bel-etage. Ook de schilddaken dragen bij aan het landelijk aanzien van het pand. Veel ornamenten heeft het gebouw desondanks niet. De enige doelbewuste verfraaiingen aan het bouwwerk vormen de banden van gele baksteen (ook wel speklagen genoemd) in de overigens in rode baksteen opgetrokken voorgevel en de in de gevel aangebrachte natuursteen met randversiering, waarop de naam en het stichtingsjaar van het gebouw staan vermeld: "Rijkstuinbouwschool Anno 1896". De rondbogen, de veranda en de portiek met daarboven een kleine serre waren weliswaar verfraaiende elementen maar hadden een functionele betekenis ten dienste van de gebruikers van het gebouw, zoals we hierna nog zullen zien.

Afb. 4.
De Rijkstuinbouwschool, omstreeks 1900.

Bij het ontwerpen van zijn gebouwen werkte Van Lokhorst, zoals hij zelf zei "van binnen naar buiten". Hij streefde ernaar de indeling van het gebouw, zoals die bepaald werd door het programma van eisen, aan de uiterlijke verschijning van het bouwwerk zichtbaar te maken. Die werkwijze is aan de Rijkstuinbouwschool wel af te lezen.

In het middendeel met zijn grote ramen zijn de leslokalen en de bibliotheek ondergebracht. De galerij met de twee grote rondbogen had, zoals hiervoor reeds aangestipt, oorspronkelijk een praktische betekenis: hier konden de in de tuin werkende leerlingen bij zware regen schuilen. In de rechtervleugel bevonden zich een terzijde uitspringend, dus goed herkenbaar trappenhuis, een directeurs-, een docenten- en een wachtkamer. De directeur zelf woonde in de linkervleugel van het pand. Dit

gedeelte oogt speelser dan het voor de school bestemde deel van de inrichting. Geheel links gaf een portiek toegang tot de woning. Door twee openslaande deuren bereikte men vanuit de ruime, rechts van het portiek gesitueerde woonkamer de houten veranda. De eerste verdieping bevatte een hoekserre en -boven de woonkamer - een salon. De serre had van origine een opmerkelijke functie: hier diende "naar wensch der Regeering winter en zomer een uitgezochte collectie bloemen en planten verzorgd [te] worden, want ze moet als het ware een uithangbord vormen van de Tuinbouwschool, uitstekend gelegen als ze is in 't gezicht van degenen, die van de stad den berg opgaan".

Uit persverslagen van die tijd blijkt dat de architectuur van de school niet bij iedereen waardering vond. Ph.J. Ketner schreef in *Eigen Haard* (10 oktober 1896): "in eenvoudigen stijl opgetrokken maakt het gebouw een sobere maar soliede indruk", maar voegde daaraan toe dat "het uitwendige van het gebouw in zijn geheel een ander aanzien zal krijgen wanneer de muren en de groote dakvlakte met hare roode pannen verborgen en beschermd worden achter eene dichte klimopbedekking". Het *Nederlandsche Tuinblad* (17 oktober 1896) was nog duidelijker in zijn oordeel: "Mooi kan men het gebouw nu bepaald niet noemen, het felle rood der pannen, de vreemdsoortige spitsen aan den gevel en de twee eigenaardige bogen aan de voorzijde maken een vreemden indruk". Het oordeel van J. van Slooten, die in *Eigen Haard* van 13 augustus 1904 een uitvoerige beschouwing aan de Rijkstuinbouwschool wijdde, was echter positief: "Geen vreemdeling zal op zijn weg [naar de Wageningse Berg] ontgaan het fraaie uit rooden baksteen opgetrokken en met roode pannen gedekte gebouw, dat (...) is neergezet in eene omgeving, die vrij dadelijk de bestemming verraad". Elders in dat artikel spreekt hij van een "in modernen stijl opgetrokken bouwwerk". Dr. H. Bos, leraar plant- en dierkunde aan de Rijkslanbouwschool, refereerde in *Eigen Haard* van 12 oktober 1901 aan de gemengde gevoelens waarmee zijn tijdgenoten kennelijk tegen de schepping van Van Lokhorst aankeken met de ironische constatering, dat "het gebouw langzamerhand met klimplanten zodanig [is] begroeid dat de discussie over het al dan niet sierlijke van den bouwtrant alras in het groen wordt gesmoord".

De Rijkstuinbouwschool bleek als onderwijsinstelling geen

succes te zijn en moest in 1906 worden opgeheven. Het gebouw bood vervolgens huisvesting aan het Instituut voor Phytopathologie (plantenziekten) van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool en aan de Phytopathologische Dienst, beide onder directie van professor dr. J. Ritzema Bos, die ook zijn intrek nam in de directeurswoning. In 1925 maakten deze instellingen plaats voor de Laboratoria voor Plantensystematiek en voor Entomologie. Het eerstgenoemde laboratorium, nu de vakgroep Plantentaxonomie, beheerde de botanische tuin op de Wageningse Berg - aanvankelijk was die in "De Dreijen" de enige grote botanische tuin -, het Herbarium Vadense en een collectie tropische planten in een achter het gebouw staande tropische kas. Tegenwoordig is het beheer van de Botanische Tuinen toevertrouwd aan een afzonderlijke, in hetzelfde gebouw gevestigde directie.

In 1927 is bij een nogal ingrijpende verbouwing veel veranderd aan de voormalige Rijkstuinbouwschool. Aan de achterzijde kwam een forse uitbreiding om ruimte te bieden aan enkele practicum- en collegezalen. De directeurswoning aan de linkerzijde moest plaatsmaken voor laboratoria, kamers voor de wetenschappelijke staf en andere dienstruimten. Tijdens deze operatie werd de voorgevel "rechtgetrokken". Hierbij verdween de portiek van de voordeur van de woning en bleef van de karakteristieke veranda niet meer over dan een laag balkonnetje, dat tenslotte na de oorlog geheel werd verwijderd. Reeds vóór 1927 was al een van de rondbogen met een venster afgesloten.

In 1975 besloot de Landbouwhogeschool om aan de westzijde van de Botanische Tuin "De Dreijen", aan de Arboretumlaan, een Botanisch Centrum te stichten, een gebouwencomplex voor onderwijs en onderzoek van een groep van botanisch gerichte vakgroepen. Tevens werd besloten fondsen voor dit doel te reserveren om de vele bouwactiviteiten die dit zou vergen te kunnen bekostigen. Dit opende voor de vakgroep Plantensystematiek en -geografie, zoals dit onderdeel van de hogeschool toen nog heette, het perspectief om eindelijk een oplossing voor het dringende ruimtetekort te vinden. De bewaring van het "Herbarium Vadense" was een grote bron van zorg. Deze collectie gedroogde planten was na de oorlog zo gegroeid dat ze verdeeld over drie gebouwen moest worden bewaard. Dat ge-

beurde behalve in de oude Rijkstuinbouwschool en in een der gebouwen van het nabijgelegen L.H.-complex "De Dreijen", ook in een voor dit doel ondeugdelijke, in 1963 achter het oude gebouw neergezette barak. Bij de lancering van het plan van het Botanisch Centrum gloorde weliswaar op termijn enige hoop op verbetering van de huisvesting van Plantentaxonomie, maar de op handen zijnde oplossing was niet aantrekkelijk voor de bewonderaars van Van Lokhorsts schepping. De nieuwste herziening van het gemeentelijk uitbreidingsplan voor het gebied ten oosten van de Arboretumlaan schreef namelijk afbraak van de oude monumentale Rijkstuinbouwschool voor. De uitvoering van de tweede fase van het plan van het Botanisch Centrum bracht een gunstige wending in het dreigende noodlot van het oude pand. Terwille van een goede ruimtelijke spreiding van de bebouwing, met inbegrip van de kassen, besloot de Landbouwhogeschool gebruik te maken van het oude gebouw van Plantentaxonomie. Dat moest dan intern worden verbouwd en uitgebreid worden met een nieuwe vleugel speciaal bestemd voor de berging van het "Herbarium Vadense", dat inmiddels was uitgegroeid tot een verzameling van meer dan 500.000 gedroogde planten. Nadat ontheffing van de bestemmingsbepaling tot afbraak van het oude gebouw was verkregen kon met de bouw worden begonnen. Op 22 mei verrichte staats-secretaris A. Ploeg de officiële opening van het nieuwe complex van Plantentaxonomie. Daarna stond nog een opknapbeurt van de voorgevel op het programma.

Architect ir. W.R. de Vries heeft, uitgaande van de bijzondere bestemming van de uitbreiding van het gebouw van Plantentaxonomie - de berging van een herbarium - met opzet gekozen voor een afzonderlijke bouwkundige eenheid en niet voor een aan het oude gebouw aangepaste nieuwbouw. De ingangspartij met het schuine dak vormt daarbij een trait d'union tussen oud en nieuwbouw. Aanvankelijke suggesties van de schoonheidscommissie om de gevels van de aanbouw in baksteen uit te voeren zijn uiteindelijk niet gerealiseerd. Het voorstel van de architect om de bovenrand van de gevels van een warm bordeauxrood kleuraccent te voorzien als herhaling van de kleur van het dak van het oude gebouw is overigens evenmin ten uitvoer gebracht. Wie Van Lokhorsts bouwkundige creatie in zijn oorspronkelijke gedaante van 1896 vergelijkt met zijn huidige verschijningsvorm - "gemoderniseerd" en gekoppeld aan een gebouw van een ander karakter - zal wellicht concluderen dat

het ondanks de huidige opknapbeurt van de voorgevel veel van de door zijn ontwerper bedoelde architectonische zeggingskracht heeft verloren. De geschiedenis van het gebouw heeft echter geleerd dat het erger had gekund.

LABORATORIUM VOOR PLANTENFYSIOLOGISCH ONDERZOEK

(Generaal Foulkesweg 72)

Bij wet van 15 december 1917 werd de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Bosbouwschool verheven tot Landbouwhogeschool. De wet trad in werking op 9 maart 1918. Voor deze nieuwe school waren uiteraard nieuwe laboratoria en andere gebouwen nodig als gevolg van de academisering van het onderwijs en het onderzoek. Na overleg met de rijksbouwmeester voor het district waarin Wageningen lag, werd een plan voor een grote concentratie van laboratoria en andere gebouwen, waaronder een nieuw hoofdgebouw, op de Wageningse Berg ontworpen. De minister van Landbouw, Nijverheid en Handel en de Tweede Kamer gingen hiermee accoord en het was gelukt een groot aantal percelen in voorkoop te krijgen van niet minder dan 40 eigenaren. De Eerste Kamer onthield op 18 september 1919 echter haar fiat aan het plan vanwege de hoge kosten die met de aankoop van de gronden gemoeid zouden zijn. Bovendien was men er tegen gekant, dat een gedeelte van de aan te kopen percelen slechts op langere termijn in gebruik zou worden genomen en dus renteloos bleef liggen. De Eerste Kamer eiste een onteigeningswet, zodat de gronden zonodig ten algemene nutte door onteigening zouden kunnen worden verworven. De onteigeningswet kwam er wel - Wet van 4 december 1920, Staatsblad 847 - maar heeft tot niets geleid vanwege de slechte toestand van 's lands financiën. Wel was het Rijk er inmiddels in geslaagd enige percelen in eigendom te verkrijgen, zodat de bouw van laboratoria voor plantenfysiologisch onderzoek en voor microbiologie, waaraan in het bouwplan prioriteit was verleend, doorgang zou kunnen vinden.

Dr. A.H. Blaauw werd op 9 maart 1918 hoogleraar met de leeropdracht: bijzondere onderwerpen uit de plantenfysiologie, met name met het oog op de tuinbouw. Hij was het jaar daarvoor tot leraar aan de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Bosbouwschool benoemd en kreeg toen een woonhuis aan de Heerenstraat toegewezen als laboratorium. Het huis bleek voor zijn plantenfysiologisch onderzoek niet geschikt te zijn. Hij wist - inmiddels hoogleraar - het college van curatoren van de Landbouwhogeschool eind 1918 te overtuigen van de noodzaak een spoedige bouw van een bruikbaar laboratorium te be-